

Natuur in het onderwijs: natuurlijk!

Rust, ruimte en openslaande deuren

'Onze leerlingen leren veel van het handelend bezig zijn. Het werken in de natuur vermoeit het lichaam maar verfrist de geest. Elk jaar fiets ik met de leerlingen naar mijn schapenhouderij. Het lukt niet altijd, maar een bevalling meemaken is iets wat zeer grote indruk maakt. Zelfs de meest hyperactieve leerling zit dan muisstil in het stro alles gade te slaan.'

Hierboven is aan het woord een sbo-leerkracht uit de omgeving van Utrecht. Zij constateert in de dagelijkse praktijk dat de invloed van een natuurlijke omgeving op het gedrag van leerlingen groot is. En daarin staat ze niet alleen. In het net verschenen adviesrapport *Groen opgroeien* van de Raad voor het Landelijk Gebied (RLG), wordt een pleidooi gehouden voor een duurzame groene leefwereld voor kinderen. Dit is niet alleen bevorderlijk voor de gezondheid, creativiteit en sociale interacties van elk kind afzonderlijk, maar ook

voor de maatschappij als geheel, zo wordt gesteld en onderbouwd door verwijzingen naar diverse wetenschappelijke onderzoeken (zie Literatuur).

GEDRAG EN GROEN

Enkele jaren geleden heeft de Gezondheidsraad (Gezondheidsraad, 2004) onderzocht, wat wetenschappelijk bekend is over de invloed van natuur op het lichamelijk, psychisch en sociaal welzijn van mensen. De bevindingen zijn opmerkelijk. Wist je bijvoorbeeld, dat alleen al het kijken naar natuur een kalmerende invloed heeft op de hartslag en de spierspanning? Dat agressief gedrag in een natuurlijke omgeving afneemt bij zowel volwassenen als kinderen? Dat onze stemming verbetert? Dat iemand met ADHD zich langer kan concentreren dan normaal, na activiteiten in een natuurlijke omgeving? Dat natuur ons blijkt uit te nodigen tot langer en intensiever bewegen en creatiever spelgedrag?

Op basis van de geïnventariseerde onderzoeken concludeert de Gezondheidsraad dat natuur een gunstige invloed heeft op het concentratievermogen, zelfdiscipline, het verwerken van stress en het vergemakkelijken van sociaal contact bij zowel volwassenen als kinderen, met name stadskinderen. Voor de cognitieve en emotionele ontwikkeling van kinderen is gevarieerd, regelmatig en direct contact met natuurlijke omgevingen dus van groot belang.

Maar hoe zit het nu in de dagelijkse onderwijspraktijk? Hoe denken leerkrachten over het belang van natuur voor de ontwikkeling van hun leerlingen? Wat doen ze aan en met natuur in de klas? Gaan ze weleens met de leerlingen naar buiten? En welke wensen en idealen hebben zij, als het gaat om natuuronderwijs?

We hebben deze vragen voorgelegd aan vijftig leerkrachten die de opleiding tot gedragspecialist bij Fontys Opleidingscentrum Speciale Onderwijszorg volgen. Van deze leerkrachten werken er 33 in het basisonderwijs en 17 in het speciaal (basis)onderwijs. Zij vertegenwoordigen (bijna) vijftig scholen die verspreid liggen over de provincies Utrecht, Noord- en Zuid-Holland en Noord-Brabant, en variëren van dorpscholen tot grote stadsscholen.

In het kader van een toetsopdracht stelden wij hen deze vragen. De antwoorden lees je hieronder.

TUSSEN DE FRUITBOMEN

Het belang van natuur voor de ontwikkeling van kinderen komt steeds meer in de publiciteit, maar in de dagelijkse schoolpraktijk van de ondervraagde leerkrachten ligt de nadruk nog vooral op de cognitieve vakken. En daar valt natuuronderwijs niet onder. Regelmatig de natuur in? 'Het komt er gewoon niet van', zeggen ze. Ook al staat de school midden in de natuur, tussen de fruitbomen, dan nog worden de lessen binnen gegeven uit één of meer metho-

den voor natuuronderwijs. Soms in combinatie met leskisten van Natuur Milieueducatie (NME)/Milieu Educatie Centrum (MEC).

'Onze kinderen kijken op tv naar *Nieuws uit de natuur*', vertellen bijna alle deelnemende leerkrachten. En de meeste scholen hebben wel een of twee keer per jaar een uitstapje naar bijvoorbeeld het theater, een museum, de kinderboerderij of een kaasmakerij. Uitstapjes in de natuur worden vaak (mede)georganiseerd door natuurcentra zoals NME en IVN.

Slechts 5 van de 27 reguliere basisscholen blijken gebruik te maken van een schooltuin. 'We hebben onze schooltuin maar weer betegeld', vertelt een leerkracht, 'ook al vinden we betegelde schoolpleinen doodelijk saai.'

NOOIT MEER RUZIE

Dat het ook anders kan, daar zijn de leerkrachten in de opleiding tot gedragspecialist van overtuigd. Prachtige voorbeelden van natuurspeelplaatsen zijn te vinden op de website van Stichting Oase (zie Websites). En als zo'n heringericht schoolplein dan ook door de buurt intensief gebruikt mag worden, zoals bij basisschool De Fakkelt in Utrecht het geval is (Zie Literatuur en Websites), kunnen er subsidies worden aangevraagd en sponsors worden gezocht. Daarmee is de financiering geen al te groot struikelblok meer. Niet alleen de leerkrachten, maar ook de ouders, kinderen en de buurt van De Fakkelt zijn heel enthousiast.

Gezonde mest wordt met de kruiwagen over de tuinen verdeeld.

(Advertentie)

Unaniem stellen de leerkrachten van de onderbouw, dat ruzie op het plein tijdens de pauzes nauwelijks tot niet meer voorkomt. 'De kinderen hebben het veel te druk met spelen. Het is alleen weleens lastig om ze op tijd voor de les weer de klas in te krijgen...'

GROENE WENSEN

Wat de vijftig leerkrachten wensen? Daarover hoeven ze niet lang na te denken: ruimte, weidsheid, plekken om tot rust te komen, veel bomen en water, vrijstaande scholen, openslaande deuren van de klas naar een weiland, bos, duin of tuin. En ook: dak- en binnentuinen (om vandalisme te voorkomen), een boer adopteren, blokuren 'groen' inroosteren om met regelmaat naar buiten te kunnen gaan, een serre grenzend aan de klas en groene hoeken in de klas.

Eén leerkracht wenst meteen een compleet dorp: 'Het zou helemaal geweldig zijn, als je een nieuwe school ergens neer kunt zetten en dat daar verschillende bedrijven bij aanwezig zijn: een boerderij, een bakkerij, maar ook een grote tuin die moet worden onderhouden. Dat je de kinderen verantwoordelijkheidsgevoel kunt geven voor hun directe omgeving.'

En een ander wenst een school in de vrije natuur: 'Ik heb mijn ideaal al gezien tijdens een studiereis in Zweden. Het was een school die uit meerdere "huizen" bestond. In elk huis gingen leerlingen van een bepaalde leeftijdsgroep naar school. De omgeving rondom die huizen was geweldig. De speelplaats van de school was voorzien van een groot meer, een voetbalveld op gras, een openluchttheater, een rotswand, een rotsendoelhof, zandbak et cetera. Dat is nog eens een krachtige leeromgeving!'

Er waren er natuurlijk ook die zeiden: 'Mijn ideaal? Deze lessen uit handen geven. Ik heb zelf niet zo veel met natuur maar zie wel in

dat natuuronderwijs in de buitenlucht van belang is. Kinderen hebben iemand nodig die hen inspireert, die zorgt dat ze zich verwonderen en die ook kennis overdraagt. Zelf ben ik daar niet de geschikte persoon voor.'

Over het algemeen vond men het boeiend om eens stil te staan bij de mogelijkheden van natuur in het onderwijs. Om met de woorden van een leerkracht van een mytyschool te spreken: 'Ik heb erg veel aan de lessen gehad omdat ik hiervoor nooit bewust aan de natuur heb gedacht wat betreft mijn vakken. Het komt zeker voor dat we het over dierenverzorging, het telen van groente en fruit, natuurrampen, en de herkomst van voedsel hebben, maar ik zag dat niet als het betrekken van natuur bij de les. Nu ik hier bewust van ben gemaakt kan ik het meer gestructureerd aanpakken en ook goed in de gaten houden welke kinderen, als ze buiten zijn, anders reageren dan binnen.'

TALENTONTWIKKELING

Groen heeft haar plekje al jarenlang veroverd bij de leerkrachten die werken in het Jenaplan-, Montessori- of Vrije Schoolonderwijs. Een uniek voorbeeld van een Vrije School in de natuur stond in het artikel over de boerderijschool in Zijldijk (vorig jaar in *JSW*). Daarmee te vergelijken is het project Boerderijschool in Zutphen (Schreurs, 2008), waar een vijftal basisscholen van diverse onderwijsstromingen samenwerken met boerderijen in de directe omgeving. De tendens is steeds meer om ook in het basis- en speciaalonderwijs 'groen' een wezenlijke plaats te geven.

We hebben enkele leerkrachten die de opleiding tot gedragspecialist volgen, opgezocht op de scholen waar ze werkzaam zijn. Tijdens de rondleiding vertelt Masja Habraken over sbo De Zonnewijzer in Valkenswaard: 'Voor bouw 1 (de onderbouw) hebben we een heel groenlokaal met een buitentuin. Op de eerste verdieping is een kas voor bouw 2 (de bovenbouw). Daarnaast hebben we de contacten met de kinderboerderij bij het IVN steviger aangehaald, wat geresulteerd heeft in een aanbod voor diervoorzorging. Onze kinderen gaan nu een aantal dagdelen helpen op de boerderij. We merken dat deze activiteit heel goed voldoet aan de behoefte van diverse kinderen om een dier te kunnen verzorgen. Groen is op onze school helemaal geïntegreerd in het lesaanbod. Wij hanteren de visie van de sbo als "leerwerkplaats" en werken volgens de levensessenties: kiezen, delen en maken.' Ze gaat door: 'Een ander centraal thema is de voorbereide leeromgeving. Dit is een omgeving waarin kinderen het fijn vinden om te werken, waar ze komen tot betekenisvolle activiteiten. Het is een ruimte die door de leerkrachten slim wordt ingericht met materialen die uitnodigen tot spel (en dus leren). Het tuinlokaal is er een essentieel onderdeel van.'

Op bs St Odulfusschool in Helmond werkt Paulien Boetzkes als zorgcoördinator. Haar school is een 'school voor talentontwikkeling'. Zij richten zich, naast de aandacht voor de kerndoelen, op de optimale ontwikkeling van talenten en kwaliteiten van leerlingen. In samenwerking met ouders

Het natuurlokaal waar natuurlijk ook wordt geknutseld.

Grote aandacht voor de kippen op de PWA te Veldhoven.

voor het Landelijk Gebied, wil een bijdrage leveren aan de totstandkoming van een duurzame groene leefwereld voor kinderen. Want, zo stelt dit onafhankelijk adviescollege, 'een meer doorzichte inrichting van de leefomgeving en een samenhangend beleid kunnen bijdragen aan de continue en structurele ervaringen van jeugd met natuur en voedsel.' Er valt veel te winnen door een betere samenwerking, want er wordt onbedoeld nog veel te veel langs elkaar heen gewerkt.

De Raad meent dat een vroegtijdige ontmoeting met de groene omgeving niet alleen voordelig is voor de persoonlijke ontwikkeling en een gezonde leefwijze van kinderen, maar ook voor de maatschappij als geheel. Opgroeien in een groene leef- en leeromgeving zien zij als een pedagogische noodzaak, waarbij het aanbieden van groene educatie beslist niet alleen een taak is van de school, maar nadrukkelijk een brede maatschappelijke taak. Het onderwijs hoeft niet nog eens extra belast te worden, als het concept van de brede scholen maar optimaal wordt benut om kinderen kennis te laten maken met voedsel en natuur, zo stelt de Raad.

Stimuleren en investeren

De aanbevelingen van de Raad voor het versterken van de groene leefomgeving voor kinderen worden vanuit vier invalshoeken gegeven:

1. **Groen doen:** nieuwe condities voor een groene, kindvriendelijke infrastructuur;
2. **Groen spelen:** van kijkgroen naar speel- en ontdekgroen;
3. **Beter eten:** duurzaam voedsel vanuit maatschappelijke betrokkenheid;
4. **Groen schakelen:** ervaringskennis bij stadsontwikkeling en educatie.

Ter illustratie enkele van de vele aanbevelingen:

- Gemeenten, investeer in kinderopvang en brede scholen in groene omgevingen, autoluwe

De boer op

Is het moeilijk om natuur rond de school te gebruiken of ziet u als leerkracht geen werkbaar mogelijkheden? Ongeveer 225 gespecialiseerde en semiprofessionele educatieboerderijen bieden kortere en langere educatie- en beleevingsprogramma's aan voor scholen. Bijvoorbeeld: Met de klas de boer op, en Stichting Educatief Platteland (zie Websites).

GROEN OPGROEIEN

Het eerder genoemde adviesrapport *Groen opgroeien* van de Raad

(Advertentie)

en veilige wijken. Geef schoolwerktuinen en stadsboerderijen een bijzondere status in de ruimtelijke ordening.

- Betrek naast maatschappelijke organisaties ook schoolbestuurders actief bij het ontwerpproces en beheer van de groene ruimte in de wijk.
- Gemeenten, stimuleer en ondersteun het adopteren van ongebruikte terreinen.
- Kijk kritisch naar belemmerende regelgeving, bijvoorbeeld over aansprakelijkheid.
- Stel nieuwe richtlijnen op voor speelomgevingen van scholen. Geen richtlijnen in oppervlakte tegels, maar in oppervlakte groene speelruimte.
- Overheid, zorg dat elk kind bij de overgang van basis- naar voortgezet onderwijs een boom kan planten in een CO2-bos of een bestaand natuurgebied.
- Laat elk kind kennis met de schoolwerktuin: voedsel dichtbij!

De Raad roept betrokken ministers, bestuurders en politici van gemeenten, maatschappelijke organisaties en ondernemende burgers op om samen te gaan werken op dit gebied. Heeft uw school al overwogen om 'groen' in het onderwijs een echte plek te geven en de zoektocht te starten naar mogelijkheden en kansen?

Sophie Sliepen is opleider bij Fontys Opleidingscentrum Speciale Onderwijszorg en coördinator van de opleiding Natuur als Leerschool.

Laura Minderhoud is als 'groene' pedagoog werkzaam binnen Pedagogisch Adviescentrum Kind en Natuur. Voor reacties, vragen of advies kunt u mailen naar: s.sliepen@fontys.nl

Literatuur

- Bs De Fakkel (2007), 'Geen schoolplein maar speeltuin!'. In: *JSW*, jaargang 91, nummer 7. Baarn: Bekadidact.
- Gezondheidsraad & RMNO (2004), *Natuur en gezondheid. Invloed van natuur op sociaal, psychisch en lichamelijk welbevinden*. Den Haag: GR&RMNO (publicatienr. 2004/09, te downloaden via: www.gr.nl).
- Harkema, C. (2007), 'Serie onderwijsconcepten: Boerderijschool'. In: *JSW*, jaargang 92, nummer 3. Baarn: Bekadidact.
- Raad Landelijk Gebied (2008), *Groen opgroeien! Advies over meer samenhang in groen jeugdbeleid*. Utrecht: RLG (publicatienr. RLG 08/08, te downloaden via www.rlg.nl).
- Schreurs, E. (2008), 'De boerderijschool biedt unieke leerervaringen voor kinderen'. In: *Zorg Primair*, jaargang 8, nummer 1.

Websites

- www.stichtinggoase.nl
- www.bsdefakkel.nl
- www.metdeklasseboeroep.nl
- www.educatiefplatteland.nl
- www.kind-en-natuur.nl

